

Etnografies d'empoderament lingüístic a Catalunya¹

David BERGA MOLINA
Universitat Rovira i Virgili

EDITORS:

Carla FERRERÓS PAGÈS (Universitat de Perpignan – Via Domitia & Universitat de Girona)
Jordi CICRES BOSH (Universitat de Girona)
Francesc ROCA URGELL (Universitat de Girona)
Narcís IGLÉSIAS FRANCH (Universitat de Girona)

RESUM

Aquest article sintetitza una recerca qualitativa sobre els processos d'empoderament lingüístic que han menat un grup d'informants catalans a prendre la decisió de contravenir la norma de convergència a la llengua dominant. S'hi identifiquen les raons d'aquest canvi i les característiques del procés, i així com l'impacte produït en el seu teixit social immediat. L'anàlisi s'ha realitzat a partir de les dades obtingudes en una sèrie d'entrevistes semiestructurades i en profunditat a una selecció de sis persones amb perfils diversos i escollits d'entre una trentena de voluntaris que van respondre a un qüestionari.

ABSTRACT

This article synthesizes a qualitative research on the processes of linguistic empowerment that have led a group of Catalan informants to take the decision to contravene the norm of convergence to the dominant language. The reasons for this change and the characteristics of the process are identified, as well as the impact produced on their immediate social context. The analysis has been carried out on the basis of data obtained in a series of semi-structured and in-depth interviews with a selection of six people with diverse profiles and chosen from among thirty volunteers who answered a questionnaire.

¹ Extracte de la tesi de màster “De girallengües a fidelengües: Processos individuals d'empoderament i assertivitat lingüística en el context de la llengua catalana”, que es pot trobar publicada en obert al repositori de la Universitat Rovira i Virgili (<https://repositori.urv.cat/fourrepublic/search/item/TFM%3A1109>)

1. INTRODUCCIÓ

Amb la recerca que resumeixo aquí, faig un acostament a un fenomen força inusual que es dona en alguns contextos de minorització lingüística. Em refereixo als processos d'empoderament que menen a l'anomenada assertivitat lingüística, una pràctica que ve a contravenir el que en sociolingüística s'anomena «norma de convergència a la llengua dominant» (Boix-Fuster, 1993, p. 95). La norma de convergència implica l'abandó de la llengua minoritzada en el moment en què s'interactua amb parlants de la llengua dominant.

Aquest fenomen consisteix, doncs, en la pràctica individual de mantenir-se de forma assertiva (reconèixer i exercir els drets individuals de forma ferma bo i respectant els drets dels altres) en l'ús de la llengua minoritzada, independentment de la tria lingüística de l'altre interlocutor. Això acaba materialitzant-se sovint en converses que esdevenen bilingües plenament funcionals. En cas de la llengua catalana (àmbit d'aquesta recerca) estem parlant de l'actitud de mantenir-se en català en les converses, malgrat saber o interpretar que l'altre és una persona al·loglota.

Molts estudis acadèmics descriuen el fenomen i les causes de la minorització i de la convergència a la llengua dominant, però més enllà de les dades qualitatives publicades a l'Informecat² del 2021, ben poca cosa trobem respecte d'aquest petit, però molt significatiu, segment de gent que decideix fer un acte individual de resistència en els usos lingüístics. Amb aquest treball miro de contribuir-hi des d'una perspectiva qualitativa: les dades analitzades s'obtenen d'un seguit d'entrevistes etnogràfiques a sis informants que en un moment de la seva vida van decidir canviar l'hàbit de convergència al castellà. L'objectiu de l'estudi és entendre les raons d'aquest procés de canvi, descriure'n les característiques i detectar els efectes que aquest nou posicionament produeix en els mateixos subjectes com en el seu àmbit immediat.

2. CONCEPTES TEÒRICS DE REFERÈNCIA

Per aquesta investigació, d'una banda, vaig fer servir dos neologismes que venien a omplir un buit que adjectivés el binomi sobre el qual pivota el treball, a saber:

- Fidelingüe: parlant d'una llengua minoritzada que la manté tothora en el seu ús social.
- Girallengua (Furest, 2021): Parlant d'una llengua minoritzada que convergeix a la llengua dominant en funció de la situació comunicativa.

D'altra banda, com ja he mostrat, també faig ús del concepte més genèric d'assertivitat lingüística per ser la que més fortuna ha fet, sobretot arran del seu ús per Ferran Suay i Gemma Sanginés (2012;

² <https://tinyurl.com/ycknt3pt>.

Suay, 2019) o Guillem Belmar (2021; Belmar i Pinho 2020a, 2020b). Puntualment, faig ús d'altres expressions equivalents, com ara empoderament lingüístic o fidelitat lingüística (Vila, 2007; Gifreu, 1990) que hi apareixen com a sinònims en la literatura acadèmica.

També empro conceptes de l'àmbit de l'antropologia, com ara la clàssica definició del mot *aculturació*: «tots aquells fenòmens que resulten quan grups d'individus que tenen diferents cultures entren en un contacte directe continuat i que infringeix canvis dins els patrons culturals originals d'un o d'ambdós grups» (Redfield et al., 1936, p. 149) si bé millorada per Barañano (2007, p. 5) en el sentit que aquests fenòmens s'emmarquen sempre dins contextes de correlacions desiguals de poder, i, per tant, dinàmiques de dominació cultural i política, com ara l'assimilació, amb consegüents pèrdues socials i culturals i la submissió a les cultures hegemòniques per part dels individus i grups subalterns.

Per últim, i pel que fa al concepte *minorització*, i especialment pel que fa als efectes que en pateixen en els parlants, treballo d'acord amb la descripció que en fa Bernat Joan:

“[...] existeixen, ben clarament, elements disfuncionals dins la societat que guarden un vincle clar amb la situació de minorització lingüística. Si algú, posem per cas, té vergonya de parlar la seua llengua en públic, té una escassa autoestima lingüística (considera, en tant que parlant d'una llengua determinada, que la seua llengua no és igual d'apta per a tots els usos o que no resulta adequat d'usar-la en determinades ocasions i activitats, dins el seu territori lingüístic), o fins i tot es nega a si mateix com a parlant de la seua llengua, assistim a comportaments que resulten perfectament emmarcables dins patologies socials [...]”

(Joan, 2019, p. 8)

3. METODOLOGIA

El treball de camp d'aquesta recerca es realitzà el mes de març del 2022 i fou de naturalesa qualitativa: consistí en una sèrie d'entrevistes etnogràfiques semiestructurades i en profunditat (veure annex) a una selecció equilibrada (emprant criteris de gènere, territori, edat...) de sis persones (Taula 1) que en algun moment de la seva vida havien decidit conscientment deixar de seguir la norma de convergència a la llengua dominant per passar a mantenir-se pràcticament sempre en català en les seves interaccions socials diàries. Les entrevistes giraren al voltant de les seves biografies lingüístiques i enfocades a esbrinar les motivacions i el moment vital en què s'inscrivía el canvi d'hàbit sociolingüístic així com el seu abast. També a detectar les repercussions o impacte produït en si mateixos i en el seu teixit social.

4. ESDEVENIR FIDELINGÜE

En aquest apartat analitzo i ordeno les dades obtingudes en el treball de camp i faig ús d'alguns extractes de les entrevistes per a il·lustrar-les. Hi discuteixo els tres pilars bàsics del meu formulari de preguntes: causes del canvi, les característiques del procés i els efectes produïts tant a escala individual com en el teixit social immediat.

Nom ³	Edat	Residència	Professió	Català	Grau assertivitat
Alba	60	Badalona	Jubilada	L2	9
Emili	19	Berguedà	Estudiant	L1	10
Joaquim	48	Sants (Barcelona)	Aturat	L1	9
Martí	27	Badalona	Tècnic	L1	9
Magda	49	Horta (Barcelona)	Lingüista	L1	10
Tomeu	68	Menorca	Jubilat	L1	9

Taula 1: Llistat de les persones entrevistades

4.1 EL MOMENT VITAL DEL CANVI. MOTIUS/FACTORS

He agrupat les diferents respostes obtingudes i les he disposades en cinc categories causals, que no són excloents (es poden donar de forma simultània o en diferents etapes de l'experiència individual).

4.1.1 TRANSMISSIÓ FAMILIAR/CONJUGAL

Gent que ha fet el pas vers la fidelitat lingüística per causalitats d'origen extern, especialment l'àmbit familiar/afectiu més proper: pares, germans, parelles, amistats. És, per exemple, el cas de l'Alba (recordem que té el castellà com a L1 perquè el pare era castellanoparlant i la mare va decidir trencar-ne la transmissió) que ens situa clarament aquesta inflexió en el moment del seu casament (quan tenia 25 anys) amb un català monolingüe de Taradell:

³ Els noms originals de les persones entrevistades han estat substituïts per d'altres per tal de preservar-ne l'anonimat.

“El meu home no sabia parlar castellà. Clar, jo tota la gent del meu entorn, la gent de l'esplai, tothom, quan es dirigien a mi, entre ells parlaven en català, però jo mai a la vida havia dit que la gent canviés l'idioma. És aquell concepte de 'que per educació'. I llavors el meu home no va canviar d'idioma.”

(Anna)

4.1.2 CONVICCIONS POLÍTIQUES/CONSCIÈNCIA NACIONAL

Causes directament derivades d'un seguit de reflexions o posicionaments plenament conscients elaborats a partir d'elements de l'àmbit polític, tant pel que fa a l'eix dreta-esquerra com a l'eix nacional (identitat) i les seves derivades lingüístiques. El cas de l'Emili (el jove estudiant de Sagàs) que ja venia d'una transmissió familiar com la categoria descrita en l'apartat anterior, il·lustra el seu referment en una segona fase amb aquestes paraules:

“Sí, sobretot arran dels fets de l'1 d'octubre i això, encara més amb el fet del 155, encara et refermes més en voler parlar la llengua que s'està atacant constantment, dia a dia, tant a les escoles com al carrer, en tots els àmbits de la vida social i cultural. Per tant, em reafirmava més en parlar català, seguint-lo utilitzant al carrer i en tots els àmbits possibles.”

(Emili)

4.1.3 SATURACIÓ DE LA CONVERGÈNCIA AL CASTELLÀ

Processos personals lligats a l'autoestima/orgull d'individus que sovint s'han socialitzat en espais molt majoritàriament catalanoparlants. El relat és el d'una no adaptació o una incomoditat, més personal que no pas política, amb la norma de convergència a la llengua dominant (en aquest cas, el castellà). Aquesta inadaptació acaba provocant un cansament que mena a l'assertivitat, un espai en el qual, malgrat tot, es troba més còmode. És de forma molt clara el cas del Joaquim, que en les seves declaracions acaba usant i repetint tot de sinònims del concepte fatiga:

“Arriba un punt que te'n canses. Quan vaig començar a treballar al bar, una mica, va ser quan em vaig començar a plantejar això. Tenia 28 o 30 anys i encara no... Estàs una mica obligat a dirigir-te a la gent en l'idioma que parlava, perquè vivim així. Jo intentava escaquejar-me tot el que podia, perquè estava fins al monyo d'haver d'atendre a la gent en espanyol i estava molt cansat. I quan vaig plegar del bar, estava tan cremat, bueno, abans i tot, [...] perquè l'experiència aquesta d'haver de treballar per força amb una llengua que no és la teva, acaba cansant molt. Quan treballes de cara al públic i t'has d'adreçar a algú en la llengua que a aquest algú li sembla [...] Et

canses. D'això et canses molt, perquè això cansa. I al final, va haver-hi un moment que em vaig cansar. Va haver-hi un moment que vaig dir s'ha acabat. I si algú es rebotava, doncs ja en parlarem. I no se'm va rebotar ningú, eh? Dins del bar no se'm va rebotar ningú.”

(Joaquim)

4.1.4 DOLOR DE LLENGUA

El nom d'aquesta categoria s'inspira en l'obra homònima d'Enric Larreula (2002) que descriu les respostes emocionals de dolor/tristesa de la gent amb consciència lingüística davant el procés de substitució. Si bé és cert que aquesta emoció plana de forma directa o indirecta en la majoria de les declaracions de les persones entrevistades, una d'elles que ho fa molt explícit i ho lliga directament a la seva presa de decisió cap a l'assertivitat. És el cas d'en Tomeu, el fuster retirat de Menorca.

“Tenia 43 anys, perquè quan me vaig separar, abans tot el meu ambient era catalanoparlant. Però després, vaig canviar els meus cercles, vaig conèixer aquests nous amics castellanoparlants i tal i va ser quan me vaig posar diríem fermes. Diríem d'una manera formal, perquè com vaig canviar d'ambients, havia de prendre consciència [...] veig que està en decadència, molta gent no valora la importància de la llengua. Ho sent, se sap greu, però igual que fa, no sé, potser 20 o 30 anys, també vaig prendre auto imposar-me certes paraules que per mi es perdien i me sabia greu, que era 'as mes tots', que en castellà es 'en vez'... 'menys', que l'empra avui en dia quasi tothom, es 'manco'... i després emprar paraules com 'tornascrus', un anglicisme... Mantenir les paraules que jo recordo que eren normals i ara s'han passat en decadència pronunciada [...] En el moment que la veig decaure, això me posa en defensa. En defensa de dir: no.”

(Tomeu)

4.1.5 APROXIMACIÓ INTEL·LECTUAL/ACADÈMICA

Causades derivades de processos de descoberta de la situació de la llengua en espais educatius formals (acadèmics) o informals (xerrades, tallers...). Es tracta, doncs, d'un canvi des d'una perspectiva cognitiva que acaba esperonant un activisme lingüístic (sigui exercit des de l'àmbit individual com col·lectiu). La Magda atribueix en gran part el seu canvi a aquest factor:

“Crec que hi va haver com dos elements que m'hi van portar. Un, realment els meus estudis, perquè d'alguna manera va ser el moment que vaig entrar en contacte amb la Carme Junyent, que des del començament la vaig tenir a primer i per altres coses,

que comences a prendre consciència que potser a la família no has vist i, en canvi, estudiant filologia comences a interioritzar coses sobre la llengua [...] Llavors també, a la facultat, hi havia aquesta part que també comences a conèixer la història de la llengua, i acabes prenent consciència de tot plegat i dius fins aquí. Jo crec que la vida m'està portant fins aquí i arriba un punt que naturalment dius ja està.”

(Magda)

4.2 CANVI PARCIAL O TOTAL? PROGRESSIU O SOBTAT?

De forma unànime, de totes les entrevistes realitzades es desprèn que el canvi ha estat progressiu i gairebé sempre en dues fases: una primera marca temporal acostuma a ser un període de presa de consciència, on apareix un senyal clar que cal anar cap a un canvi d'hàbits en l'àmbit personal i una assumpció de la responsabilitat individual que ha de menar, forçosament, vers un ús de la pròpia agència lingüística. En una segona fase, i tancant un procés cap a l'assertivitat que pot durar mesos o anys, s'esmenta una altra marca temporal que sovint és producte d'una causalitat diferent de la primera:

“Sí, des que me'n vaig començar a adonar fins que no em vaig posar, no vaig prendre la decisió de prou, va passar molt temps, potser van ser 7 anys, tranquil·lament, potser van ser 6, però tranquil·lament [...] Als 28 va ser quan vaig començar com el procés de que ja em molestava molt. Llavors, aquí ja vaig començar. I després va ser quan em va començar a carregar de veritat. Fins que no vagi estar treballant cada dia, allà va ser, parlant en plata, va començar a tocar-me de veritat els collons. A partir d'allà, ho vaig anar reflexionant i va ser cap als 35, calculo jo, és una mica aproximat, que vaig fer com el clic de dir a tothom li parlaré en català. I a qui no li agradi, que es foti.[...] Això va ser llarg, admito que va ser llarg. Però quan tenia 34 o 35, se'm va acabar la paciència i va ser... prou.”

(Joaquim)

4.3 CONSEQÜÈNCIES/REPERCUSSIONS DEL CANVI

En aquest apartat miro d'escatir quines són les repercussions que els informants han pogut detectar en el seu entorn a partir del moment en què el seu comportament assertiu ja està consolidat i com el canvi d'hàbits i les reaccions positives o negatives generades en els seus entorns afecten els protagonistes mateixos.

4.3.1 ALBA

La nova postura assertiva de l'Alba ha fet canviar el comportament lingüístic de les seves velles amigues catalanoparlants de Badalona. Fins que ella no va fer el pas, li convergien sempre al castellà, i ara ja no (si bé amb alguna dificultat):

“Jo, les meves amigues, és molt curiós, perquè encara ara hem de fer l'esforç, que és molt divertit, entre elles parlaven català i quan es dirigien a mi, es passaven al castellà [...] I jo contestava en castellà. Totes les converses meves cap a elles eren en castellà. Però entre elles parlaven català.”

(Alba)

Quant a repercussions negatives pel fet de mantenir-se en català, diu que pràcticament no n'hi troba, sinó que més aviat s'hi estableixen converses bilingües sense massa problema. També en fa una valoració positiva en termes de visibilització, perquè ella entén que pot tenir repercussions positives a la llarga pel que fa a la d'integració dels estrangers al país d'acollida, un col·lectiu amb qui hi té tractes:

“És una mica obrir la ment i que la gent sàpiga que això és un altre país. No sé si aconseguirem que la gent l'acabi parlant, però sí que aconseguirem almenys que ho sàpiguen [...] que prenguin la decisió de parlar-lo o no, ja ho veurem, però almenys que sàpiguen que estan a un altre país i que hi ha un altre idioma.”

(Alba)

4.3.2 EMILI

L'Emili expressa més dolor o conflicte amb relació a les reaccions i interaccions de la gent del seu entorn. D'una banda, algunes de les seves amistats (catalanoparlants, especialment) li retreuen de vegades que sigui tan *radical* o *exagerat*:

“No sé, a part, els comentava als meus amics i algun deia ‘hòstia, és que ets un exagerat, no et costa res passar-te al castellà’, ‘hòstia, és un guàrdia civil, l'estàs provocant perquè li estàs parlant en català’ [...] em coneixen com una persona que mai canvia la llengua, que sempre es manté amb el català i a vegades he rebut això que et comentava, ‘que provoques, que no cal, que pots parlar castellà’.”

(Emili)

4.3.3 JOAQUIM

En Joaquim —que ha treballat de cara al públic durant molts anys— comença per voler desmuntar molts dels mites o les pors que té la gent a l'hora d'imaginar-se el canvi d'hàbits lingüístics vers l'assertivitat. Sosté que el nivell de conflictivitat que s'ha acabat trobat és insignificant:

“Després aquestes històries de cambres de terror, que expliquen al Twitter... a mi no m'ha passat mai, treballant de cambrer [...] No m'ha passat ni renovant-me el DNI (que m'han atès en català) [...] jo he tingut una vida bastant plàcida, parlant en català. Sempre. O gairebé sempre. T'entenen, t'acaben entenent [...] Hi ha com molta prudència, com una mena de pànic a fer, a prendre aquesta actitud, i en realitat no passa res.”

(Joaquim)

Una altra cosa que m'explica en Joaquim és que estar sota una jerarquia laboral (com ara ser un assalariat) no té per què ser sempre un impediment per mantenir-se ferm en l'ús de la llengua, especialment si ets apreciat per com assumeixes les teves responsabilitats o ets especialment necessari:

“[...] jo amb la propietària —que era una persona castellanoparlant—, tenia molta confiança, però no li vaig explicitar la meva decisió [...] La propietària es dedicava a fer sobretot tasques de gestió. [...] ella segur que se'n va adonar, perquè no era ximple ni idiota, i tenia experiència i les caçava al vol, i mai no em va fer cap observació. Jo ofería les meves compensacions: sabia com anava tot, mai no es va posar impertinent amb aquest tema ni va treure el tema [...] jo donava una atenció més que correcta i competent i si el tio parlava en castellà i jo li parlava en català, cap problema.”

(Joaquim)

Quan li demano si al seu entorn ha notat canvis —en el sentit d'imitar el seu comportament— o si coneix més gent assertiva, em diu que no, però admet que potser és perquè simplement no s'hi ha fixat ni li importa gaire. En té prou amb estar satisfet de la seva coherència, no sembla necessitar sentir-se vinculat a una comunitat, però el que sí que manifesta de forma clara és que el canvi ha estat fàcil malgrat que no s'ha trobat tants reforços positius com altra gent explica:

“Potser és perquè no m'hi he fixat. Ho he tingut com una decisió molt meua, no m'he mirat gaire si ho feien els altres. No m'ho he plantejat. Em servia per mi i ja m'estava bé [...] Llavors, també et diré, que inputs positius han estat escassíssims. Tampoc m'amagaré d'això. Allò d'oh, que bé que em parlis català, perquè així n'aprenc', això

m'ha passat comptadíssimes vegades. De la mateixa manera que m'ha estat fàcil tirar milles, alegries, poques.”

(Joaquim)

4.3.4 MARTÍ

En Martí percep que la seva insistència provoca canvis en el seu entorn immediat, especialment gràcies a la seva interacció i proactivitat en favor de la llengua en converses grupals (presencials i virtuals). Això pot produir canvis tant amb gent que té el català com a llengua primera com els que no la tenen, tot i que de les seves declaracions es podria desprendre que, de vegades, aquests canvis poden ser circumstancials i deguts al seu incisiu activisme, que viu de forma no conflictiva:

“[...] he notat com que de gent no tan conscienciada, en certes relacions socials fan servir més el català... com que saben que jo sóc el pesat que tinc el català entre cella i cella... el fet de veure'm en un grup en una conversa, provoca que canviïn a parlar en català [...] m'ha passat que quan em veuen en un lloc, canvien al català, perquè saben que potser llavors els hi diré algo [...] I miro de fomentar que altra gent també ho faci.[...] Jo miro de no viure-ho gens conflictivament. No ho entenc com un conflicte i no voldria que ningú ho entengués com un conflicte. Si algú es posés en contra meva per això... però no passa gairebé mai. Gairebé sempre em trobo amb gent que ho entén, pot ser que no ho apliquin amb coherència el que entenen, però com a mínim ho entenen.”

(Martí)

4.3.5 MAGDA

La Magda també em parla d'una experiència d'anys d'assertivitat tranquil·la, si bé als inicis li va costar una mica, però no pas per les reaccions del seu entorn, sinó pel mateix fet de revertir el seu l'hàbit:

“Al principi em creava violència a mi, ho passava malament, però era la sensació de dir: 'ho mantinc'. I també la sensació aquesta de que en un moment determinat desapareix la violència i es converteix en una cosa per defecte, habitual, que ja no et costa gens, que no hi ha cap problema, que la fas i s'ha acabat [...] també quan em dirigeixo a l'autoritat.”

(Magda)

La seva decisió de fer el canvi vers l'assertivitat no va ser mai comunicada explícitament a la família (la qual sempre ha convergit al castellà amb les noves incorporacions castellanoparlants), i si bé cap altre membre va seguir el seu comportament tampoc s'hi van oposar: «Diuen molt bé, aquesta ha fet un canvi, bueno, vale. Però això tampoc no els porta a dir faré la mateixa operació, i no la fan.» Tanmateix, en mantenir-se en català amb cunyat i cunyada, de vegades aconsegueix certa convergència inversa: «[...] no hi ha hagut cap reacció negativa [...] diria que al contrari, el meu cunyat fins i tot, de tant en tant, em diu alguna cosa en català [...] després amb la meva cunyada, va ser el mateix [...] I ja ningú es va sorprendre.» Coneix encara poca gent assertiva, i els que ho són venen més aviat del seu entorn d'amistats i professional/acadèmic (lingüística). També hi ha el cas del seu fill, que comença a seguir les seves passes:

“[...] tinc algun amic, que potser després de conèixer-me a mi, ho té més present i quan va als llocs, directament parla en català [...] I potser hi ha gent que potser ho havien començat a fer abans que jo [...] al meu fill el tinc una mica adoctrinat [...], va a un institut a Nou Barris, on hi ha molta gent que és castellanoparlant, però fa pocs dies em va dir ‘mama, he anat a un Pull & Bear o una cosa així, i li he començat parlant en català a la noia, m’ha contestat en castellà, jo li he continuat parlant en català i al final m’ha acabat parlant en català.’ Uau! Molt bé!”

(Magda)

Apropar-se en català a gent estrangera li ha portat sovint satisfaccions, així com mantenir converses totalment funcionals en bilingüe:

“Jo en faig una valoració molt positiva, no només per com em sento jo amb mi mateixa, sinó perquè moltes vegades m’ha passat també que, per exemple, quan parles en català amb persones que és clar que tenen un origen extern forani i que no saps mai com respondran [...] de vegades hi ha un somriure perquè ‘hòstia, m’estàs parlant en català, que no ho fa gaire gent, jo l’estic aprenent...’, i potser no et diuen res, o potser t’ho diuen, però notes una cosa com ‘que guai, m’has parlat en català, i t’ho retorno i et parlo en català’ (o en un català mancat, però t’ho dic). [...] De l'altra banda també perquè també observes que, en tenir converses bilingües, de vegades he observat que la pressió va cap allà i aquella persona va incorporant paraules en català, aquella persona que potser no parla habitualment en català, fins i tot es passa al català, perquè com jo no en tinc, la pressió passa cap a l'altre costat [...] si tu això ho fas amb naturalitat, amb la mateixa simpatia amb la que tindries qualsevol altre intercanvi, la gent no ho rep negativament. En general, la gent ho rep bé i es poden establir

relacions properes amb bilingüe i no és un problema. Hi pot haver una molt bona relació a partir de parlar un en català i l'altre en castellà. No és un problema, ni comunicatiu ni emocional. Això m'ho he trobat molt.”

(Magda)

4.3.6 TOMEU

En Tomeu no registra molts canvis en el seu entorn menorquí ni coneix gent assertiva, però es dona per satisfet de mantenir-se en català i que els seus interlocutors ho acceptin de grat, tot mantenint-hi converses bilingües:

“[...] vaig tenir una companya xilena i vaig tenir sa sort que ràpidament es va adaptar al català, que no en tenia ni sa més petita idea. I molt bé, xerràvem en català molt prest. I després vaig conèixer nous amics, així cap als 30 anys. Els nous amics, sa majoria eren castellanoparlants, i jo sempre en sa d'això d'intentar mantenir sa meua llengua, sapiguent que ells, com a mínim l'entenen.”

(Tomeu)

Tot i que en Tomeu fa algunes concessions amb alguna gent castellanoparlant (en funció del temps que fa que han arribat a l'illa), la seva fermesa no afluixa davant l'autoritat: «No, inclús vaig anar de testimoni a un judici d'un amic meu, a Maó, i quan va ser sa hora de declarar, vaig demanar per xerrar, que volia xerrar en català, i sa jutge no em va posar cap problema.» Sigui com sigui, més enllà de la seva satisfacció per la coherència basada en la seva gran estima i dolor per la llengua, diu que no troba que la seva actitud tingui cap impacte extern: «No, no crec que tingui cap importància social, però jo ho vull mantenir.» Tanmateix, més endavant ens fa un relat que ho desmenteix fins a un cert punt, ja que ens parla d'un cas de convergència inversa ben proper:

“Tinc un amic que és de Jaén, amb qui faig feina ara, i ja des de molt prest, vam establir —perquè ell també hi va venir d'acord—, i sempre que li faig un WhatsApp li faig en català i ara [...] ell ja em contesta en català. Després, a l'hora de xerrar, amb ell personalment, xerrant professionalment, moltes vegades li xerro en castellà, però quan estem en grup, jo sempre en menorquí, i ell ja el segueix. En tot cas me demana certes paraules i tal.”

(Tomeu)

5. CONCLUSIONS

Partint de denominadors comuns, em trobo que tots els casos analitzats coincideixen, com a mínim, en el fet que un cop presa la decisió de canviar els usos lingüístics vers el manteniment del català —i al final d'un procés de transició que pot ser més o menys llarg— aquest procés ja no es reverteix ni afluixa sinó que, ans al contrari, es consolida totalment amb el pas del temps. Un dels efectes directes d'aquest posicionament és que els informants passen a convertir-se, doncs, en agents visibilitzadors de la llengua catalana en totes i cadascuna de les interaccions socials en les quals participen (espais familiars, laborals, professionals, lúdics...).

També observem que les causes del canvi poden ser diverses (raons familiars, polítiques, acadèmiques, saturació de convergència...) però que sovint en concorren més d'una, ja sigui de forma simultània en el temps o de forma separada dins diferents fases de la maduració del procés.

Constato també que, en tots els casos, l'assertivitat i l'empoderament lingüístic acaben produint una amplíssima majoria de converses bilingües perfectament funcionals que, a més, en alguns casos condueixen al fenomen de la convergència inversa (interlocutors castellanoparlants passant-se al català, sigui circumstancialment o permanent), i que aquest és un factor clau molt rellevant i específic d'aquesta situació.

Malgrat apareixen relats de conflictivitat personal al principi d'alguns dels processos estudiats (sempre més lligat al canvi d'hàbits mateix que no pas a causes externes), totes les persones participants fan una valoració molt positiva del seu recorregut, i mostren satisfacció en mantenir-se coherents amb la seva decisió. Consciència lingüística i autoestima semblen ser benzina més que suficient per continuar per un camí en el qual sovint no troben massa companys de viatge.

També coincideixen a haver descrit un recorregut molt més planer del que hi ha instaurat en l'imaginari col·lectiu: un cop decideixen mantenir-se sempre en català, es converteix un hàbit com qualsevol altre, on els entrebancs són sempre una excepció.

Per contra, pel que fa a l'efecte de modelatge vers la gent de l'entorn, sembla que per si mateix, el seu exemple no fa molt forat, ni tan sols entre les persones més conscienciades de la necessitat de la defensa de la llengua. Aquest fet, juntament amb l'observació del buit generacional en termes d'assertivitat que Martí percep entre la gent jove, assenyala una possible via de treball per part dels estaments encarregats de dissenyar polítiques lingüístiques.

Els nostres informants, doncs, se situen en un espai d'altíssima resiliència als impactes de la minorització, tot recuperant l'autoestima lingüística i sovint recolzant-se en el sentit de pertinença a una identitat col·lectiva, tot partint d'accions i posicionaments individuals, i fent front a l'estrès d'aculturació a còpia de ser conscients del potencial de la seva agència i de guanyar espais i confiança a partir de l'hàbit, l'experiència i el desenvolupament d'estratègies pròpies (empoderament) per tal

d'anar-se sentint més còmodes nedant contracorrent. Des d'aquesta perspectiva crec que, si més no pel cas específic de la llengua catalana i el seu context, l'extensió de l'assertivitat lingüística pot ser una de les claus de volta per a poder revertir les recents dades sobre l'ús social de la llengua, que tant estan preocupant a sectors acadèmics, socials i polítics que s'hi senten interpel·lats. Si la invisibilitat condueix al raonament que l'aprenentatge d'una llengua minoritzada no té cap utilitat i se'n pot prescindir, l'increment de la visibilitat en milers de converses i el fenomen de la convergència inversa combinats poden aportar un canvi molt significatiu, ja que com diu Ferran Suay (2019, p. 32) «una massa crítica de parlants assertius pot contribuir a un canvi més general».

Entenc que contrarestar les inèrcies sociolingüístiques provocades per la minorització, com ara la norma de convergència o la interiorització de les ideologies del respecte (ser llegit com a maleducat en no parlar a l'interlocutor en la seva llengua) és una tasca complicada. Tanmateix, un petit increment en el percentatge de les persones assertives pot produir, a mitjà termini, un efecte visibilitzador força gran que podria contribuir a una millora de la situació.

REFERÈNCIES

- Barañano, A. (Ed.) (2007). *Diccionario de relaciones interculturales: diversidad y globalización*. Editorial Complutense.
- Belmar, G. (2021). Linguistic assertiveness to contest minorization: Observations from small interventions to boost the use of Frisian in Fryslân. *Us Wurk*, 70(3-4), 97-117.
- Belmar, G., i Pinho, S. (2020a). Multilinguismo receptivo: um aliado das línguas minorizadas: o que é que o mirandês pode aprender da experiência frísia?. *Etudes romanes de Brno*, 41(1), 141-157.
- Belmar, G., i Pinho, S. (2020b). 'Kinsto it Frysk ferstean?': Intelligibility of West Frisian for Dutch native speakers. *Dutch Journal of Applied Linguistics*, 9(1-2), 109-131.
- Boix-Fuster, E. (1993). *Triar no és trair. Llengua i identitat entre els joves de Barcelona*. Edicions 62.
- Furest, G. (2021). *Decàleg irreverent per la defensa del català*. Ed. Núvol.
- Gifreu, J. (1990). Perspectives del català als mitjans de comunicació. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 8, 137-139.
- Joan, B. (2019). Discursos de la minorització. Patologies de la minorització. *Llengua nacional: publicació de l'Associació Llengua Nacional*, 106, 8-11.
- Larreula, E. (2002). *Dolor de llengua*. Edicions 3 i 4.
- Redfield, R., Linton, R., i Herskovits, M. (1936). Memorandum for the study of acculturation. *American Anthropologist*, 38(1), 149-152.
- Suay, F. (2019). Com incidir sobre els usos lingüístics? Una perspectiva psicològica. Dins F. X. Vila i E. Boix-Fuster (Eds.), *La promoció de l'ús de la llengua des del sistema educatiu: realitats i possibilitats* (pp. 23-36). Edicions Universitat Barcelona.
- Suay, F., i Sanginés, G. (2012). *Sortir de l'armari lingüístic: una guia de conducta per a viure en català*. Angle Editorial.
- Vila, D. (2007). El despertar dels parlants. *Llengua i ús: revista tècnica de política lingüística*, 39, 4-9.

ANNEX

Guió d'entrevista

- Dades personals (confirmar/modificar/matisar dades prèvies)
- Àmbits geogràfics on desenvolupa la vida diària (feina, residència, oci...)
- Moment en el qual decideix no canviar al castellà (cronològic, vital...)
- Causes del canvi d'hàbits sociolingüístics
- És assertivitat al 100% o hi ha excepcions?
- Afectacions en el seu entorn social (amistats, família, feina...) arran del canvi.
- Evolució del procés (sobtat, progressiu...)
- Reaigudes? Contradiccions? Pressions? Cansament?
- Emocions lligades a aquestes decisions?
- Canvis observats (en sí mateix, en l'entorn...)
- Valoració d'aquesta trajectòria fins ara.